

اکوموزه و اصالت حیات اجتماعی

مقایسه تحولات مضمونی در موزه‌های نوین

shahab8-3@yahoo.com

شهاب نظری عدلی / کارشناس ارشد معماری منظر

نقاط مختلف دنیا اجرا شده است که حدود ۲۰۰ نمونه آن در اروپا قرار دارد. همان گونه که از واژه اکوموزه پیداست مفهوم آن با اکولوژی رابطه دارد تا حدی که همزیستی انسان و طبیعت، اساس شکل‌گیری اکوموزه‌هاست. اکوموزه در متن هیت یک مکان، با التزام بر مشارکت مردمی و پذیرش اجتماعات محلی در جهت توسعه پایدار و بالا بردن سطح رفاه و زندگی مردم جای می‌گیرد؛ شکل موزه‌های تکه‌تکه را دارد که به صورت شبکه‌ای^۳ با یکدیگر در ارتباط هستند و جایی است که اجتماعات محلی، میراث فرهنگی خود را نگهداری و مدیریت می‌کنند و ارتباط میان تکنولوژی، انسان، طبیعت و فرهنگ در گذشته و حال به معرض نمایش درمی‌آید" (Peter Davis, 1998).

دستاوردهای اکوموزه مربوط به یک زمان خاص نیست بلکه مربوط به یک دوره حیاتی از زمان آغاز آن تاکنون است. این دستاوردها می‌تواند کار، آواز محلی، گویش محلی، رقص، بازی‌ها، صنایع دستی و سایر آثار ملموس باشد و یا همچون خاطرات فردی و مشترک، اتفاقات، مبارزات و روایات شامل عناصر غیرملموس باشد (Susie Chung Yun Shun, 2004).

با اینکه سابقه «اکوموزه» در ایران به حدود ۷ سال پیش (۱۳۸۲) باز می‌گردد؛ اما همچنان از اکوموزه‌ها تعابیری اشتباه چون موزه‌های فضای باز^۱ ارائه می‌شود که ریشه در عدم شناخت این نوع موزه‌ها دارد.

در این مقاله سعی شده است موزه‌هایی که در نگاه اول به نظر مشابه می‌آیند ولی از حیث عملکرد، حیات، هدف و دستاوردها متفاوت هستند، بررسی شوند. بخش اول به تعریف اکوموزه و بخش دوم به جایگاه آن در ایران می‌پردازد و در نهایت پیشنهاداتی برای آینده ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی: اکوموزه، موزه فضای باز، موزه سنتی، پارک‌های موضوعی.

اکوموزه چیست؟

اکوموزه اولین بار در سال ۱۹۷۱ میلادی توسط «هوگو دو ویرین» مطرح شد و از آن سال تاکنون حدود ۳۰۰ نمونه در

اکوموزه منطقه شش^۴ در آفریقای جنوبی

اکوموزه منطقه ۶ در کیپ تاون^۵ نمونه بسیار خوبی برای درک این گونه است.

عدم درک صحیح از قلمرو مکان به واسطه نگاه کالبدی صرف، موزه فضای باز روستایی گیلان / مأخذ: نگارنده

برطبق قانون حمایت از نظام آپارتید (برتری نژادی) در آفریقای جنوبی، مردم بر اساس نژاد، قومیت و طبقه‌های اجتماعی از یکدیگر جدا می‌شدند. از جمله در سال ۱۹۵۰، قانون عملیات «مناطق گروهی» اجرا شد که بر طبق آن مردمی که به گروه و یا نژاد خاصی تعلق داشتند باید در مناطقی زندگی می‌کردند که مختص آنها طراحی شده بود. این جابه‌جایی و جداسازی گروه‌ها، مشکلاتی را به وجود آورد که مهم‌ترین آنها، مسائل فرهنگی بود. در سال ۱۹۶۶ با اعلام یک منطقه برای اهالی سفیدپوست، جابجایی اجباری گروه‌ها با فشار و تخریب ساختمان‌های منطقه شروع شد و تا سال ۱۹۶۸ ادامه یافت و تنها چیزی که باقی ماند، ساختمان‌های مذهبی و خیابان‌ها بود.

اما در سال ۱۹۹۴ با برگزاری اولین انتخابات دموکراتیک در آفریقای جنوبی، دولت جدید به از بین بردن سیستم آپارتید اقدام و در دسامبر همان سال نمایشگاهی با عنوان «باززنده‌سازی منطقه شش» در چند خیابان دورتر از همان محل برقرار کرد.

این رویداد باعث شد تا دربارهٔ داستان جداسازی نژادی و جابه‌جایی سخن‌ها گفته شود. نمایشگاه به صورت موقتی بود اما هیچ‌گاه تعطیل نشد و بدون هیچ برنامه قبلی و به صورتی خودجوش تبدیل به یک موزه اجتماعی شد. به عبارتی خود این ساختمان، نقش منطقه شش گذشته را ایفا می‌کرد و اکنون تبدیل به محلی برای تبادل خاطرات شخصی و مشترک شده است. به طوری که مردم، ساکنان گذشته و نوادگان ساکنان منطقه شش را ملاقات می‌کنند. حضور افراد داوطلبانه بوده و عموماً درباره خاطرات مشترک و تجارب زندگی گذشته خود صحبت می‌کنند. یکی از بخش‌های این ساختمان، مجموعه‌ای از اشیاء به جامانده طی دوران تخریب است. مانند تابلوهای اسامی خیابان‌ها که یکی از کارکنان در طول فرایند تخریب، آنها را جمع‌آوری کرده و هم اکنون، به صورت سستونی مرتفع در موزه منطقه شش، نمای زیبایی از خاطرات را زنده می‌کند. به هر حال مهم‌ترین بخش موزه، خاطراتی است که شکل گرفته‌اند یا دوباره شکل داده می‌شوند.

این یک موزه از خاطره‌ها است نه یک موزه از اشیاء مرده که از محل اولیه خود جمع‌آوری شده‌اند.

از نظر مشارکت عمومی، این موزه یک مکان کاملاً اجتماعی است. جایی که ساکنین قدیم به‌طور مرتب یکدیگر را ملاقات و به صورتی سمبلیک، هویت و تعلق به مکان را ادعا می‌کنند. احساس غرور، یک دستاورد مهم اکوموزه است. با نگاه به نقشه منطقه شش خواهیم دریافت که چگونه ساکنین قدیمی خود را متعلق به منطقه می‌دانند و اختیار آن را دارند که پوشش پلاستیکی روی آن را کنار زده و اسمشان را در جایی که زندگی می‌کرده‌اند، بنویسند. متعلقان به این ناحیه در مراحل تصمیم‌گیری، توسعه موزه و تحقیقات و برنامه‌های ارتباطی آن شریک هستند و همه اینها یک احساس مشترک از مالکیت در فرایند و محصولات آن را ایجاد می‌کند که ذی‌نفعان آن از هر لحاظ مردمان همان ناحیه هستند. اینجاست که فرایند، مهم‌تر از محصول نهایی به شمار می‌رود (Gerard Corsane, 2004).

موزه‌های سنتی^۷: کارمندان متخصص + مجموعه‌ها + میراث + ساختمان + مخاطبان عمومی
اکوموزه‌ها^۸: جمعیت ساکن + ذهنیت (خاطرات) + میراث + منطقه (مرز)

موزه سنتی

دکتر «جرارد کرسین»^۷ استاد دانشگاه فرهنگ و هنر نیوکسل انگلیس، اکوموزه‌ها و موزه‌های سنتی را این‌گونه تعریف می‌کند:

عدم حس تعلق به مکان و خاطرات مشترک در موزه‌های فضای باز، موزه شهر قدیمی «آرهایس»، دانمارک / مأخذ : www.en.wikipedia.org

ایفای نقش می‌کنند. نمونه دیگر موزه فضای باز، موزه شهر قدیمی^{۱۱} آرهایس^{۱۲} دانمارک با مجموعه‌ای از ۷۵ ساختمان تاریخی است که از ۲۰ نقطه کشور جمع‌آوری شده‌اند و تاریخچه‌ای مربوط به ۱۵۵۰ تا ۱۸۰۰ میلادی دارد. این موزه در سال ۱۹۱۴ با مدیریت پیتر هلم^{۱۳} افتتاح شد و سالانه ۳/۵ میلیون نفر بازدیدکننده دارد. در این روستا ۲۷ اتاق (اقامتگاهی) ۳۴ کارگاه آموزشی، ۱۰ مغازه، ۵ باغ تاریخی، یک اداره پست، یک اداره مراسم آیینی، یک مدرسه و یک تئاتر وجود دارد. دکوراسیون اتاق‌ها به همان صورت قدیمی طراحی شده و هر بنا شناسنامه‌ای برای خود دارد. سود آن به سرمایه‌گذاران می‌رسد و حس تعلق به مکان و خاطرات مشترکی از آن وجود ندارد. بعضی از کاخ‌ها اکنون به موزه ساعت، اسباب‌بازی، نقره‌جات، پارچه و سفال‌سازی تبدیل شده‌اند (<http://en.wikipedia.org/visited on Dec.19,2008>).

پارک‌های موضوعی

پارک‌های موضوعی^{۱۴} پارک‌هایی هستند که با الهام گرفتن از یک داستان، تاریخ و خاطره مشترک میان مردم شهر (یا حتی جهان) شکل می‌گیرد. پارک موضوعی نگاه طنز و اغراق آمیزی به موضوع دارد و جنبه‌های تفریحی، سرگرمی و گردش آن مایه بیشتری نسبت به سایر موارد دارد. اجسامی که در پارک ارائه می‌شود برای مخاطب جنبه نمایشی^{۱۵} دارد؛ یعنی با شمایل یکسان اما با کمی تغییر در مقیاس و اغراق عرضه می‌شود.

از جمله پارک‌های موضوعی؛ پارک سیدنی، آستریکس در فرانسه و پارک دهه‌ها در آمریکا را می‌توان برشمرد که به ترتیب شخصیت‌های ساخته‌شده توسط کمپانی والت دیزنی، داستان وایکینگ‌ها و تمدن روم و یونان باستان، موسیقی راک اندرول^{۱۶} دهه‌های ۵۰ تا ۹۰ را به نمایش می‌گذارند. اینجاست که حس نوستالژی برانگیخته می‌شود؛ پدری که دست بچه خود را در پارک گرفته و ناگهان موسیقی را که ذهنیت خاصی از آن دارد، می‌شنود ناگهان از دنیای رنگی به دنیای سیاه و سفید می‌رود و با فرزند خود دوره‌ای از گذشته را به اشتراک می‌گذارد. پیغام این پارک به دنیا این است که :

"این فضا پلی است بین فرهنگ و نسل‌های جدا از هم که آنها را در یک راه مشترک قرار می‌دهد".

(<http://decadesusa.com / visited on Feb.19,2009>)

براساس تعریفی که ارائه شد، تفاوت یک موزه سنتی با اکوموزه به وضوح مشخص می‌شود. وجود پهنه‌ای که محل وقوع اتفاقات بوده باشد در یک اکوموزه شرط لازم و اساس شکل‌گیری آن است در حالی که در موزه‌های سنتی چنین چیزی مطرح نیست. خاطره؛ چه به صورت فردی یا جمعی و جمعیت؛ که هم‌اکنون ساکن محدوده باشد و یا در گذشته آنجا زیست کرده است، از شرط‌های اساسی یک اکوموزه است که در یک موزه سنتی دیده نمی‌شود. از جمله موزه‌های سنتی در ایران، رخت‌شوی‌خانه در زنجان، موزه لباس در شیراز و موزه آب در یزد را می‌توان نام برد.

موزه فضای باز

موزه میراث روستایی گیلان در زمینی به مساحت تقریبی ۲۶۰ هکتار در پارک جنگلی سراوان، واقع در ۱۸ کیلومتری جاده رشت-تهران قرار دارد. مطالعات مقدماتی موزه روستایی گیلان از سال ۱۳۸۱ شروع و در سال ۱۳۸۴ اولین فاز آن راه‌اندازی و مقرر شد بناهای ۹ روستای اصیل استان که نموده‌های معماری اصیل گیلان در آنها نمایان است و اچینی (separation) و سپس در این موزه دوباره‌چینی (re-erection) شود، که تا امروز ۴ فاز آن شروع شده است. قدمت بناهای موجود از ۶۵ تا ۱۸۰ سال است. در این موزه؛ کار، نوع زندگی، صنایع دستی، بازی‌ها، موسیقی، لباس محلی، زبان محلی و امثال آنها به نمایش درمی‌آید (<http://ima.ir visited on jan .19,2009>).

باید توجه نمود که و اچینی و دوباره‌چینی مسئله مهمی است که از آن می‌توان فهمید که یک اکوموزه نیست چرا که مردم از مکان اصلی ذهنیتی ندارند و چند سال پیش در ناحیه جز طبیعت بکر، چیزی وجود نداشته است.

این نوع از موزه‌ها، به موزه «فضای باز» معروف هستند که قدمتی ۱۲۰ ساله دارند. از اولین نمونه‌های موزه «کینگ اسکار»^{۱۷} در اسلو^{۱۸} است؛ مجموعه‌ای از خانه‌ها را در برمی‌گیرد که از نقاط مختلف به دلایلی (تخریب، سیاست‌های مسکن و شهرسازی و ...) جمع‌آوری و در مکانی دیگر نصب شده‌اند؛ به همین دلیل خانه‌ها باید از چوب ساخته شده باشند تا قابل جداسازی و جابه‌جایی باشند. هدف از یک موزه فقط ساختمان نیست، بلکه کاربری آنها در گذشته و یا در حال حاضر نیز اهمیت دارد. در این خانه‌ها کسی سکونت نمی‌کند و مراجعان آنها کارکنان مجموعه هستند که در عرضه فرهنگ آن ناحیه

پی‌نوشت

- 1 Open Air Museums
- 2 Hugu de Varine
- 3 Network
- 4 District
- 5 Cape town
- 6 Gerard Corsane
- 7 Traditional museums
- 8 Eco museums
- 9 King Oscar
- 10 Oslo
- 11 Old Town
- 12 Aarhus
- 13 Peter Holm
- 14 Theme parks
- 15 Iconic
- 16 ROCK 'N' ROLL

منابع

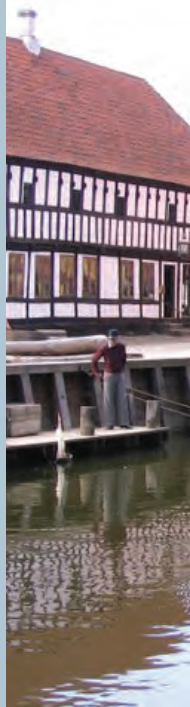
- Davis, Peter(1998) *Ecomuseums: A Sense of Place*, London: Leicester University Press.
- Corsane, Gerard (2004) *From outreach to inreach :how ecomuseum principles encourage community participation in museum processes(article)*, Guizhou Ecomuseums Conference, China.
- Susie Chung Yun Shun(2004)*Museums and intangible Folk heritage in the Republic of Korea(article)*, International Symposium organized by ICOFOM, 20 th general conference of ICOM, Seoul, Korea.
- www.asterix.tm.fr
- www.decadesusa.com
- www.en.wikipedia.org
- www.irna.ir

جمع‌بندی

روند حیاتی و اهداف یک اکوموزه و واقعیات حاکم بر آن در پارک‌های موضوعی، موزه‌های فضای باز و موزه‌های سنتی متفاوت است. این موزه‌ها در نظر یک مخاطب عادی به علت شباهت ظاهری شاید تفاوت چندانی با یکدیگر نداشته باشند، اما در این مقاله سعی شد با دسته‌بندی هریک از این موزه‌ها و بررسی جایگاه آنها، تعاریف روشنی ارائه شود. شباهت ظاهری موجب بدفهمی‌هایی شده است. از جمله نتایج این اشتباه، فرارگیری روستاهای دارای جاذبه گردشگری با تعریفی جداگانه در واحدی مستقل از اداره اکوموزه‌ها است. آنچه به عنوان روستای جاذب گردشگر در ایران مطرح می‌شود، معنای ضعیفی از اکوموزه است و آنچه که در اداره اکوموزه‌ها به آن پرداخته می‌شود، در واقع حامل معنایی مشابه موزه فضای باز است.

هیچ نوع از میراث بر میراث دیگر ارجحیت ندارد و برتر شمرده نمی‌شود، بلکه از جمیع دستاوردهای تمدن و تاریخ باید نگهداری و حفاظت شود. شیوه‌های حفظ، نگهداری و نمایش میراث فرهنگی بسته به ظرفیت سایت، فرهنگ، امکانات و دانش موجود متفاوت است. برای روشن تر شدن موضوع با توجه به تعاریفی که از اکوموزه شد و با توجه به جامع تر بودن و قدمت آن، بهتر است که موزه‌های سنتی و فضای باز، زیرمجموعه‌هایی از یک اکوموزه در نظر گرفته شود که حس مکان (محل وقوع زندگی) نیز در آنها مورد توجه قرار می‌گیرد.

این پروژه‌ها می‌تواند با مقیاس ملی (با تصویب اداره کل موزه‌ها) و یا توسط جوامع محلی (پروژه‌های منطقه‌ای) برنامه‌ریزی شوند. بر اساس اهداف بلندمدت توسعه فرهنگی و در چارچوب برنامه‌های گردشگری ملی و منطقه‌ای می‌توان نسبت به شناسایی جوامعی که قابلیت حفاظت و تبدیل شدن به اکوموزه‌ها را داشته باشند، اقدام کرد. در این روش در مقیاس خرد هم، جوامع محلی می‌توانند بنیان‌گذار و عرضه‌کننده میراث خود باشند.

الهام از داستان‌ها و تاریخ مشترک در پارک‌های موضوعی